כיתות ז'-ט' | הלכה · חמ"ד | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | קיצור שולחן ערוך סג, א-ג

"גדולה אונאת דברים": פגיעה במילים וכינוי גנאי

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יגדירו אונאת דברים לפי קיצור שולחן ערוך.
- התלמידים יסבירו למה, לפי הקיצור, אונאת דברים חמורה מאונאת ממון.
- התלמידים יכירו את הדין על כינוי גנאי, גם כשהאדם "רגיל" בו.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך המילים שלי בונות או הורסות?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים ל"מילון המילים" של הכיתה מושג הלכתי אחד ודוגמה מהחיים, כולל מהרשת.

🧪 פתיחה

שואלים: מה כואב יותר, שמישהו לוקח לכם 20 שקל, או שמישהו צוחק עליכם מול כל הכיתה? למה? אוספים תשובות.

📖 הסבר למורה

קיצור שולחן ערוך (סג, א) לומד מהפסוק "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" (ויקרא כה, יז) שכמו שאסור לרמות במקח וממכר, כך אסור לפגוע בדברים. ולפי הקיצור "גְּדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן": כסף אפשר להחזיר, ומילים לא; וזה פוגע באדם עצמו ולא רק בכסף שלו.

בסעיף ב הקיצור מביא דוגמאות: לא לשאול מוכר כמה עולה חפץ כשאין בכוונתך לקנות; לא לומר לבעל תשובה "זכור מעשיך הראשונים". בסעיף ג: מי שיש לו כינוי של גנאי, גם אם הוא רגיל בו ואינו מתבייש, אסור לקרוא לו כך אם הכוונה לבייש.

את הדין על הכינוי כדאי להביא לדיון: בכיתות רבות יש כינויים "של צחוק". לפי הקיצור, המבחן הוא הכוונה לבייש, ולא רק התגובה של מי שנקרא בכינוי.

זרמים: נכתב לחמ"ד, ומתאים גם לממלכתי כשיעור ערכים מתוך מקורות ההלכה. בממלכתי אפשר להדגיש את הערך ואת הדיון; בחמ"ד גם את החיוב ההלכתי ("עובר בלא תעשה").

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (קיצור שולחן ערוך, שולחן ערוך, רמב"ם). כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי

לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקור (מתוך ספריא, נוסח תורת אמת / מכון ממרא)

קיצור שולחן ערוך, סימן סג, סעיף א (תחילתו)

כְּשֵׁם שֶׁאוֹנָאָה אֲסוּרָה בִּמְקָח וּמִמְכָּר, כָּךְ אֲסוּרָה אוֹנָאָה בִּדְבָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, זוֹ אוֹנָאַת דְּבָרִים. וּגְדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן, שֶׁזֶּה נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן וְזֶה לֹא נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן, זֶה בְּמָמוֹנוֹ וְזֶה בְּגוּפוֹ. וְהַצּוֹעֵק עַל אוֹנָאַת דְּבָרִים, נַעֲנָה מִיָּד.

קיצור שולחן ערוך, סימן סג, סעיף ב (תחילתו)

כֵּיצַד הוּא אוֹנָאַת דְּבָרִים. לֹא יֹאמַר לַחֲבֵרוֹ, בְּכַמָּה אַתָּה רוֹצֶה לִתֵּן חֵפֶץ זֶה, וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לִקְנוֹתוֹ. הָיָה אֶחָד מְבַקֵּשׁ לִקְנוֹת תְּבוּאָה, לֹא יֹאמַר לוֹ, לֵךְ אֵצֶל פְּלוֹנִי, וְהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאֵין לוֹ לְמָכֹר. אִם הָיָה חֲבֵרוֹ בַּעַל תְּשׁוּבָה לֹא יֹאמַר לוֹ, זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים.

קיצור שולחן ערוך, סימן סג, סעיף ג

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שֵׁם כִּנּוּי לְגָנַאי, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא רָגִיל בְּאוֹתוֹ כִּנּוּי, וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ בּוֹ, אִם זֶה כַּוָּנָתוֹ לְבַיְּשׁוֹ, אָסוּר לְקָרְאוֹתוֹ בְּכִנּוּי זֶה, מִשּׁוּם אוֹנָאַת דְּבָרִים.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר או פירוש, ובו כתוב של מי הוא. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"שֶׁזֶּה נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן וְזֶה לֹא נִתָּן לְהִשָּׁבוֹן"	כסף שנלקח אפשר להחזיר. מילה פוגעת אי אפשר "להחזיר".
"זֶה בְּמָמוֹנוֹ וְזֶה בְּגוּפוֹ"	פגיעה במילים פוגעת באדם עצמו.
"אִם זֶה כַּוָּנָתוֹ לְבַיְּשׁוֹ, אָסוּר לְקָרְאוֹתוֹ בְּכִנּוּי זֶה"	המבחן הוא הכוונה. הסבר (שלנו): "אבל הוא לא נעלב" לא מתיר כינוי שנועד לבייש.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה

1. פתיחה: 20 שקל מול צחוק מול כל הכיתה (6 דקות)
2. קריאה מודרכת בסעיף א: מסמנים את שני הנימוקים (10 דקות)
3. סעיפים ב-ג: מה משותף לכל הדוגמאות? (9 דקות)

4. דף העבודה בזוגות (12 דקות)
5. דיון על כינויים בכיתה, וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מאיזה פסוק לומד הקיצור את אונאת דברים?
2. מה שני הנימוקים לכך שאונאת דברים חמורה מאונאת ממון?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה משותף לדוגמאות בסעיף ב (לשאול מחיר בלי לקנות, "זכור מעשיך הראשונים")?
2. למה, לפי הקיצור, אסור לקרוא בכינוי גנאי גם למי שלא מתבייש בו?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם יש בכיתה שלנו כינויים שכדאי להפסיק להשתמש בהם? איך עושים זאת בלי לבייש אף אחד?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלה הגדולה של היחידה: "איך המילים שלי בונות או הורסות?" כל תלמיד כותב משפט סיכום שמשלב מושג אחד מכל שיעור ביחידה (לשון הרע, נטירה, אונאת דברים).

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. הגדירו "אונאת דברים" במשפט אחד.
2. כתבו דוגמה אחת לאונאת דברים מבית הספר או מהרשת, ומה אפשר לומר במקום.

💡 הערות למורה

שיחה על כינויים בכיתה יכולה לחשוף פגיעה מתמשכת. מנהלים אותה באופן כללי, בלי שמות, ומציעים לתלמידים לפנות בפרטיות. הדין על אונאת אשתו (סוף סעיף א) לא מובא בדף; אפשר להרחיב עליו בכיתות הגבוהות.

📝 בדף העבודה

שאלות הבנה על שני הנימוקים, זיהוי אונאת דברים במקרים, שאלה על כינויים ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- קיצור שולחן ערוך סג (ספריא)
- קיצור שולחן ערוך סג (ספריא)
- קיצור שולחן ערוך סג (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: אונאת דברים: מילים שאי אפשר להחזיר

1. לְהַשְׁבוֹן · לְהִשָּׁבוֹן · מָמוֹנוֹ · גּוּפוֹ.

2. 1. כסף שנלקח אפשר להחזיר, ופגיעה במילים אי אפשר לבטל. 2. פגיעה בממון היא בכסף, ופגיעה במילים היא באדם עצמו, ברגשות ובכבוד שלו.

3. כן (סעיף ב: לא ישאל מחיר כשאינו רוצה לקנות) · כן (דומה ל"זכור מעשיך הראשונים" לבעל תשובה) · כן (סעיף ג: גם אם הוא רגיל ואינו מתבייש, אם הכוונה לבייש, אסור).

4. ב. אם הכוונה לבייש אותו

5. שהכאב שלו נחשב חשוב מאוד: הצעקה שלו "נענית מיד". לקבל הסבר מנומק; זה פירוש של התלמיד.

בין אדם לחברו · כיתות ז'-ט' · עבודה מקורית לתרגול · הדינים לפי המקור שצוין; כל קהילה נוהגת לפי פסיקת רבה